

Ha tolltaréjam borzoló, / gondterhelt a homlokom.” – halljuk a nyaktekerics hangját (49.), „Éjszaka elején csak szuszogok, / éjszaka közepén felhuhogok. / Éjszaka végén elülök lapulok, / alszik a csillag, a szem hunyorog.” – fedi fel magát egy pillanatra az uhu (70.). De olykor egyszerre halljuk a madár és az ember hangját, ahogy összekeverednek, párbeszédet folytatnak egymással, vagy összerosódva egymásba simul a madár és az ember hangja, ahogy például a búbos bankát bemutató versben is tapasztalhatjuk. A zöld küllő versében választható feladatként, farsangkor felölthető jelmezként jelenik meg e felejthetetlen zöld-piros színekben pompázó madár képe.

A zöld küllő névből adódó szójáték ad lendületet a képzettársítások szárnyalásának, egyrészt egy időutazást indít el, és megidézi a jégkori őshüllők alakját, majd a jelenkori járművek világába navigál vissza, aminek alkatrészévé idomul e névvel a vers madárbeszélője: „Ne legyél jégkori őshüllő, / légy, aki lennél: zöld küllő. // »Mások tollait öltsem fel? / lehetek mondjuk bölcs ember? // Nem érdekel ma a színpad, a vitrin – / küllő leszek egy zöld biciklin«” (81.) A csíz versében bravúros, ahogy kölcsönösen figyel egymást az ember és a madár, lelepleződik a csízlelőhely és az „embernézdelő”, fénykép örökíti meg a csíz szárnyait és tollait, de a sokféle emberrel találkozás közben ő is örülne egy „emberhatározónak” (34.).

A *MadárÁBÉCÉ* miközben csendben figyelni tanít, aközben pezseg a tobzódó szójátékoktól, amit felerősít a verseket átítató ütemes, pörgős és dobolás ritmus. Ennek alapot részben a valóságos madárhangok adnak, másrészt pedig a nyelvben és a városi szlengben rejlő lehetőségek a játékra, amelyek erőteljesen rapszerű szöveget teremtenek, amit tovább tetéznek az intertextuális utalások, például József Attila és Varró Dániel verseinek felidézése is például a *Zöld küllő* és a *Nagy goda* versekben, amivel e kötet kétségtelenül a korábbi és kortárs költők költészetét is játékba vonja. [Gutenberg]

ZÓLYA ANDREA CSILLA

Penitencia és áldozat Ottlik köpenyéből

REGŐS MÁTYÁS: *Tiki*

Beigazolódott a *Patyik Fedon* életével kapcsolatos kritikus bizakodás. Tényleg van még muníció Regős Mátyásban, aki az erős kezdés után ragaszkodott a gyermekkor témájához, amelyhez új formát választott. Egy különösen feszes szerkezetű, minden mondatával újat, meglepőt tartogató kisregénnyel emelte a tétet és a jövőbeli kötetekkel szembeni szakmai elvárásokat. A 123 oldalba sűrített folyamatos ön- és metareflexív narrációban annyira sokféle kulturális réteg keveredik, amennyi másnak egy nagyregényhez is elég lenne. A *Tiki* viszont éppen attól marad egy lendületből, egy ültő helyben vagy stílusosan sprintben végigolvasható, egységes szerkezet, hogy nem takarékoskodik a merész képzettársításokkal. Poós Zoltán ajánlója [Mesecentrum, 2021. 01. 19.] egy hipnózisban elmondott szabad asszociációs terápiához hasonlítja a szöveg áradó stílusát, mely kihagyásaival, az improvizatív jazz ritmusképleteit idéző

motívumismélteléseivel ritka bravúrt eredményez, mely nemcsak az aradi vértanúk és az Aranycsapat névsorát vegyíti, hanem egy mondatba sűríti Albertet a *Tizedesből* és Luther Márton, fröcsögő dühvel gyalázza a tanárát, miközben elfogadja kihívását, hogy megírja négy tételben legmélyebb kitárulkozását.

Ugyanez az ajánló veti fel, hogy lehetetlenség egy a fikció szerint tizenkét éves gyerek iskolai fogalmazásához kötni ezt a stílust. Erre lehetséges magyarázat, hogy a hipnózisban felidézett benyomásokat a felnőtt önti szavakba, ahogyan a példaképek és közös élmények közül Ottliknak is sikerült felnőtt nyelven megjeleníteni a kamaszkor előtti szubjektumot. Persze, ha a klisékből kilógó, az autentikus létet megvalósító gyerekkori barátról olvasunk, aki segít túlélni az iskolai megpróbáltatásokat, aki szembeszáll a hatalmaskodó nagyobb diákkal, akivel félszavakból is megértik egymást, akkor kinek nem jut eszébe az *Iskola a határon* Medvéje? A gyorsan változó világban konzervatív alapú és megbízható kapaszkodót jelent a bevált séma, de Regős Mátyás mesterien kezeli a hagyományt, bizonyítva, hogy Ottlik iskolaköpenyéből mindig újabb ígéretek kerülnek elő. A kisregény olvasása közben Bébé mondata csengett vissza bennem, aki „soha függetlenebb, magányosabb, egyszóval férfiasabb életet” nem élt, mint tízéves koráig. Elsősorban az Ottlik-örökség miatt a *Tiki* a legférfiasabb magyar próza, amit az *Iskola* óta olvastam. Nem a kommersz média által sugallt macsó módon, hanem a szélessávú internet elterjedése és az ezredforduló előtti, békebeli mintákra támaszkodva. Az apa nélkül nevelkedő Tikihez ragaszkodó terepjárós, „hobbivadász-gigerli” [32.] Deliága-nagyapáról nehéz eldönteni, honnan származik trágár és kirekesztő kivagyisága, de Tiki életének egyetlen férfimintája a mű legerősebb karaktere lett. Ottóba a maga esetlen módján igyekszik pótolni, amit apaként elmulaszthatott: a „hülyegyerek” és a „király” szélsőségeivel ösztönzi a hozzá ellentmondásos módon ragaszkodó, érzelmeit szintén cselekvések mögé rejtő fiút.

A függetlenség megtestesítője, Tiki már kisfiúként akkora önbizalommal és tudatossággal lép fel, mintha nem is valódi gyerek lenne, hanem védőangyal vagy képzeletbeli barát, mint például Patyik Fedon volt. Hogy mégis valódi, azt a sorsa beteljesítésével bizonyítja, hiszen minden idealizálnak tűnő tulajdonságára ráadásként a bibliai és mitológiai hősökhöz hasonlóan veleszületett végzettséggel járja végig rövid, de mély nyomot hagyó útját. Már az első iskolai napon megmenti az osztályteremben Esti Kornélhoz hasonlóan félénken figyelő elbeszélőt, majd bemutatkozását a teljes és önálló önazonosság kijelentésével zárja: „Tiki vagyok, látom, te meg fradista.” [26.] A nevet is tudatosan hordozza: „állandóan annak az állatnak [a] nevét mondogatta maga elé, anyja pedig emiatt kezdte így hívni”. Később „jól jött a neve, ezt Tiki magyarázta, mert a gyorsan elpattanó t és k mindenki másnak a hatalom jele” [29.]. A cselekmény csúcsa felé haladva sűrűsödő allúziók között egyre erősödik az áldozathozatal és a kegyelem képrendszere. Kipling mongúzától a gyengéket védelmező, huszárokkal, lovagokkal és indiánokkal azonosuló, oroszlánként küzdő, megvadult lóként futó fiúig nemcsak az állati hasonlatok, hanem az elfojtott erőt hordozó helyzetekben is tobzódik a szöveg. Vili a saját középszerűségét a féltékenységi miatti dühös pillanatban megölt bogár érzékelteti, ami miatt ellentmondásos módon egy tanárnő össze is keveri Tikivel, „pedig azért van némi különbség” [95.].

Tiki ugyan az elbeszélő gyengeségeit pótló párja, mégsem szégyell tanulni a hagyományos [katolikus] polgári műveltségét minden mozdulatával és szavával hordozó

idősebb családfőtől, Vili apjától, aki aktív és tudatos nevelése ellenére ugyanolyan távolinak tűnik, mint Tiki nagyapja. A háttérből hiányzik az előző rendszerben szocializált korosztály, mintha a negyven év alig hagyott volna nyomot a társadalomnak ezen a rétegén. A kortalan panellakó Prolimama szégyellnivaló primitívsége emlékeztet ugyan az igénytelenség kultúrájára, de az ő hatása elenyésző. A nyolcosztályos gimnázium keménykezű Kenéz tanár ura pedig metareflexív öniróniával viszonyul a kézhez kapott hatalomhoz. Jóindulatú, de távolságtartó magázással utasítja Vililt, miközben a közhelyes iskolai mondatpaneleket félbeszakítva érzékelteti, hogy ő valójában nem azonosul a rá osztott szereppel: „Ne viccelődjön, Erdős! Ezért innen úgy ki, hogy na. Adja egy fűzetét.” [14.]

A Kenéz úr alternatív büntetéseként megírt négytétéles fogalmazás Vili „élete legjobb és legszebb történetéről” [20.] már az elején mélyről feltörő agressziója, a Tikivel kapcsolatban többször felmerülő halál- és áldozatmotívum előrevetíti a tetőpontot. E felől közelítve a kisregény alapmotívumai mélyen bibliaiak attól a pillanattól kezdve, hogy Kenéz „alattomos módon kőtáblát adott a kezembe” [22.], egészen odáig, hogy „olyan volt Tiki, mint egy oroszlán” [122.], aki Tiki kedvenc bibliai történetében a mennysorszámban áll, és „méz folyik a szájából” [28.]. Vili itt jegyzi meg ráadásul, hogy „ez a kép mutatja meg a legjobban az arcát” [29.].

Az elbeszélés valóban terápia, a tizenkét éves Vili beilleszkedési és indulatkezelési zavarát az addig kibeszéletlen veszteség megformált megírásával kezeli, hogy a kezébe kapott kőtáblaként igazodási pontot képezzen az életkori értelemben is felnőtt élethez, hiszen túl korán kellett felnőnie. Ehhez ugyanis a család határozott értékrendje önmagában nem nyújtott valódi segítséget, egy külső ösztönző hatalomra volt szükség. Nagygyéci Kovács József kritikája [Revizor, 2021. 03. 18.] címében is a terápiára utal, kiemelve a tanári segítség jelentőségét, és pedagógusregénynek nevezve a kötetet. Ez a kategória valóban jobban illik rá, mint az ifjúsági regény címkéje. Az utóbbihoz ugyanis túl sűrű szövetű, mind nyelvi, mind a felhasznált, megidézett műveltséganyag tekintetében. Motívumhálója ugyanis a bibliai képektől a *Pál utcai fiúk*on és az indiánregényeken át a *Tűzszekerek*ig és Zidane-ig terjed, csupa olyan, a mai felnőttek számára közös kincsként megszerzett élményt említve, amelyek csak kevés mai tizenéves számára hordoznak jelentést. Inkább nevezhetnénk ebből a szempontból nemzedéki műnek, mely a 2006-ban játszódó kerettörténet alapján a mai harmincas korosztályt célozhatja meg. Gyerekekről olvasunk ugyan, de a fiúkkal Regős Mátyás egyetemes emberi élményeket játszat el. [Mellesleg nagyszerű lenne, ha ilyen erős művekkel lenne tele az ifjúsági és young adult irodalom polca a könyvesboltban.]

Az elbeszélés cselekmény csúcspontja egyesíti a játék és a nagybetűs élet motívumait a zánkai tábor rendszereket és korszakokat túlélő ikonikus helyszínén, amelyet a gyermeki képzelet egyenesen Zánkavilágnak nevez, külön szabályokkal. Az iskolaidőn és -épületen túli, családtól távol töltött napok lehetővé teszik a gyerekkor képzeletvilágának legszeleesebb kiterjesztését, miközben a nemi érés első lépéseiként az udvarlás és a velejáró féltékenység lehetőségét is nyújtják.

A *Tikit* metaregény jellege is az Ottlik-hagyományhoz köti. Az Erdős Vili fogalmazását megrendelő, majd első olvasóként kritizáló Kenéz tanár úr folyamatos visszajelzéseivel irányítja a következő részeket, az olvasói elvárásokat hangoztatva

provokálja ki a késleltetett tragédiát. „Csalódás, Erdős, csalódás... A múltkori olyan reménykeltő nyitány volt, csupa konfliktus, mozgás és belső monológ. Ez pedig!” [63.] Akár a szerző debütáló kötete által gerjesztett kiadói és olvasói elvárásokra is gondolhatunk, amelyeknek a *Tikivel* megfelelt Regős Mátyás. Ahogyan Erdős Vili a penitencia ledolgozása után megírja a történet utolsó, ötödik részét, most már jöhetnek a további könyvei is. Továbbra is reméljük, hogy még tartogat nekünk értékeket. [*Előretolt Helyőrség Íróakadémia*]

KOVÁCS GERGELY

Egy lépés előre, két lépés hátra

ROJIK TAMÁS: *ÁRULÁS*

A 2000-es évek elején, Lois Lowry *Az emlékek óre* és Suzanne Collins *Az Éhezők Viadala* című bestsellereinek és azok filmes feldolgozásainak hatására indult el a young adult irodalomban és a popkultúrában a 2010-es éveket végigkísérő, ma is töretlenül tartó disztópiahullám. Ezalatt a közel húsz év alatt számos – elsősorban külföldi – példát láthattunk arra, hogy a young adult és a disztópia (műfaj)tipikus kódjai milyen kombinációkban jelenhetnek meg a szövegekben, illetve ez az idő elég volt ahhoz is, hogy a *young adult disztópia* mint önálló műfaj sajátosságait és alakulási tendenciáit is fel tudjuk térképezni [vö. Gombos Péter: *A disztópiák Alkonyatjától a disztópiák alkonyáig?*, Korunk, 2019/2]. A magyar szerzők kísérletezése a zsánerral a 2010-es évek végére ért be, és találkozott megfelelő kiadói igényekkel – elsősorban a Móra Kiadó és a Tilos az Á Könyvek részéről –, így egyre több magasabb színvonalú, egyediségre törekvő szöveg is napvilágot láthatott.

A legtöbb hazai YA-disztópiában az alternatív jövő fikatív, nem létező vagy még nem létező térbe van vizionálva [vö. Mészöly Ágnes és Molnár T. Eszter: *Az emberek országa*, Tilos az Á Könyvek, 2019; Gáspár András Gáspár: *Héjnélküli*, Móra, 2021]. A hibrid műfaj YA-vonala a személyes sors, elsősorban a szerelem és a kamaszkorra jellemző (egyéb) válságok tematizálását követeli meg a szövegektől – ezek bármely térben és időben megjelenhetnek, azonban a lokális sehovasem-tartozás a disztópiában hangsúlyozható társadalmi problémák körét is kijelöli: olyan globális, az egész emberiséget érintő kérdések megjelenésére ad [csak?] teret, mint a diktatúra és a személyes szabadság kapcsolata, a technikai fejlődés veszélyei vagy a környezetvédelem.

A kamasz olvasó tehát ezekhez a szövegekhez elsősorban kamaszként, a YA-vonalon keresztül tud kapcsolódni – azonban megesis, hogy ez a közös, globális emberiségidentitás lokális, nemzeti-regionális identitással is kiegészül, ezzel plusz kapcsolódási pontot adva az olvasóknak. Rojik Tamás *Szárazság* című climate fiction (cli-fi) disztópiája és annak folytatása, az *Árulás* is a mai Magyarország területén játszódik. A regény cselekménye a jelenünkből mindössze harminc évet lép előre, ez azonban már elég ahhoz, hogy a ma is érzékelt környezeti változások alapvetően határozzák meg az itt élő emberek életét. Ezt a jövőbeli Magyarországot szárazság